

HAAT IS EEN DEUGD

»PRIVÉ-DOMEIN«
NR. 56

GUSTAVE FLAUBERT

HAAT IS EEN DEUGD

EEN KEUZE UIT
DE CORRESPONDENTIE

SAMENGESTELD, VERTAALD
EN VAN EEN NAWOORD VOORZIEN
DOOR EDU BORGER

UITGEVERIJ DE ARBEIDERSPERS
AMSTERDAM · ANTWERPEN

Eerste druk 1979
Negende druk 2009

Copyright Nederlandse vertaling © 1979 Edu Borger/
bv Uitgeverij De Arbeiderspers, Amsterdam
Copyright nawoord © 1979 Edu Borger
Oorspronkelijke titel: *Correspondance*
Oorspronkelijke uitgave: Club de l'honnête homme, Parijs

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt, door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van bv Uitgeverij De Arbeiderspers, Herengracht 370-372, 1016 CH Amsterdam. *No part of this book may be reproduced in any form, by print, photoprint, microfilm or any other means, without written permission from bv Uitgeverij De Arbeiderspers, Herengracht 370-372, 1016 CH Amsterdam.*

Omslag: Nico Richter

ISBN 978 90 295 7119 7/NUR 320

www.arbeiderspers.nl
www.privedomein.info

INHOUD

Brieven 7

Nawoord 291

Personenregister 305

Dat gelijkstellen van goed en kwaad, van mooi en lelijk, die onbenullige zachtzinnigheid, die wijdverbreide zalverigheid, is een van de plagen van onze tijd. Haat is een deugd!

Aan prinses Mathilde, 8 september 1871

Aan Ernest Chevalier

Rouen, dinsdag 26 augustus 1834

Kom terug, kom terug, leven van mijn leven, ziel van mijn ziel.

Je zou me het leven weergeven als je me komt opzoeken, want ik zou weer met vriend Ernest kunstwerken willen componeren. Ik zou hem naast me willen zien, hem horen, met hem praten en mijn vakantie zou dubbel zo aangenaam zijn. En denk niet dat ik overdrijf, nee helemaal niet, ik spreek de waarheid en niets dan de waarheid. En ik walg van het leven als je niet komt.

Moet ik je nu over mijn reis vertellen? Wel, ik heb onderweg het beroemde kasteel van Robert le Diable¹ gezien, dat hoog in de bergen torent, roerloos, zwijgend en verwoest en dat allen die zijn door de eeuwen gerimpeld voorhoofd aanschouwen, een raadsel schijnt voor te leggen (het maakt werkelijk met recht deel uit van de overpeinzingen van Dubreuil²).

We zijn in Trouville geweest, ik heb er een hoop schelpen verzameld en ik bewaar er flink wat voor de vriend der vrienden. Terwijl ik ze opraapte van het strand, dat elk ogenblik door elke golf bespoeld werd, dacht ik aan jou en ik zei bij mezelf: wat zou Ernest zich vermaken als hij hier was.

Wat is de zee mooi wanneer een mooie storm haar in mijn oren doet brullen ofwel wanneer mistige wolken de einder omvamen, wanneer zij stukslaat op de rotsen, o vriend, dat is een waarlijk schoon schouwspel.

We hebben een paar keer in zee gezwommen... gedurende drie dagen. Ook zwom daar een dame, o een mooie dame, onschuldig, alhoewel getrouwd, rein alhoewel tweentwintig jaar oud. O wat was zij mooi met haar fraaie blauwe ogen! De dag tevoren zagen wij haar nog lachen op de stranden om wat haar man haar voorlas en toen wij de volgende dag allemaal in Pont l'Évêque terug waren, vernamen wij... o droefenis o noodlot... dat zij verdronken was ja verdronken, beste Ernest, in minder dan een kwartier... hadden de golven haar meegesleurd. Omdat zij niet kon zwemmen, verdween zij onder water en haar man, die op het strand was achtergebleven om haar een duik te zien nemen, zag haar verdwijnen. Ondraaglijke verschrikking. Het merkwaardigste van het geval was, dat zij met twee andere jongelui aan het zwemmen was, die wel terugkwamen, maar zij... kwam terug, maar in een net... ze was dood!! Je kunt je de wanhoop van haar echtgenoot voorstellen. Maak nu maar eens plannen voor uitstapjes, wie kan er de gevolgen van overzien! Getuige deze dame die naar de zee snelde om er zich te amuseren en er haar graf vond. Wat zouden we gedaan hebben als het een dame uit onze kennissenkring was geweest?

Ik verzoek je in naam van al wat je heilig is me op te komen zoeken ofwel te schrijven... heel vaak en flink lange brieven. Doe je hele beste familie de groeten namens de mijne en ook namens mijzelf.

Vaarwel, beste vriend, de jouwe tot in de dood.

G. Flaubert

ps – Nu ik terug ben van mijn reis, ga ik een beetje minder lanterfant. Ik ben gisteravond aangekomen. Schrijf mij zo spoedig mogelijk terug.

[1. De legendarische zoon van een Normandische hertog, die na het plegen van vele euvelheden tot inkeer komt en zijn leven eindigt als kluizenaar. Flaubert kende de legende waarschijnlijk via Eugène Scribes libretto voor Meyer-

beers opera *Robert le Diable* (1831). 2. Wie deze Dubreuil geweest kan zijn, is onbekend.]

Aan Ernest Chevalier

Rouen, 29 augustus 1834

Beste vriend,

Nauwelijks heb ik je brief ontvangen of met groot genoegen haast ik mij hem te beantwoorden. Wat mij aangaat, beste Ernest, ik werk iedere dag. Ik vorder met mijn roman over *Isabella van Beieren*¹ die twee keer zo lang geworden is sinds ik van mijn reis naar Pont-l'Évêque ben teruggekeerd.

Je kende de geschiedenis van de non die uit het ziekenhuis verdwenen is². Welnu, de *Indiscret*³ heeft het verhaal opgenomen, maar nooit was een artikel zo dom en zo erbarmelijk. Ten eerste is het slecht geschreven, zonder bezieling en zonder geest, en verder is driekwart gelogen.

*Car je n'ai vu qu'orgueil, que misère et que peine
Sur ce miroir divin qu'on nomme face humaine.*⁴

Zo spreekt onze vriend Victor Hugo.

Je denkt dat jouw afwezigheid mij verdriet doet, ja je vergist je niet en als ik niet een Franse koningin in mijn hoofd en in mijn pen had, zou ik absoluut van het leven walgen en zou een kogel mij allang van die kluchtige grap die men het leven noemt, bevrijd hebben. Je spoort mij aan, jij mijn enige vriend, je te komen opzoeken. Als het alleen aan mij lag!

Groeten aan je goede familie, je vriend tot in de dood.

[1. Dit jeugdwerk is nooit teruggevonden. 2. Deze non, die in het ziekenhuis van Flauberts vader werkte, was er met een broeder vandoor gegaan. 3. Een zondagsblad met een beperkte levensduur. Het verscheen van 1 januari 1834 tot

en met 31 december 1835. 4. 'Nooit zag ik iets dan hoogmoed, ellende en verdriet op het goddelijk spiegelglas van het menselijk gezicht.' Citaat uit Hugo's toneelstuk *Marrion de Lorme*.]

Aan Ernest Chevalier

Rouen, 14 augustus 1835

Beste Ernest,

Tot mijn grote genoegen kan ik je met zekerheid zeggen dat *we je binnenkort komen opzoeken* (woorden van papa).

Je zult dus verplicht zijn tot een tegenbezoek en ik hoop ook dat je je goede gewoonte om een weekje bij ons door te brengen zult voortzetten. Ik heb twee weken geleden mijn *Frédégond*¹ afgemaakt en ik heb er zelfs anderhalf bedrijf van in het net geschreven. Ik heb nog een toneelstuk in mijn hoofd. Gourgaud² draagt *mij* op verhalen te schrijven.

Sinds ik je voor het laatst gezien heb, heb ik *Catherine Howard* en *La Tour de Nesle*³ gelezen. Ik heb ook de werken van Beaumarchais gelezen, daar moet je zijn om nieuwe ideeën te vinden. Op het ogenblik houd ik *mij* bezig met het toneel van de oude Shakespeare, ik lees nu *Othello* en verder neem ik voor onderweg *De Geschiedenis van Schotland* van W. Scott in drie delen mee en daarna ga ik Voltaire lezen. Ik werk als een bezetene en ik sta 's morgens om half vier op.

Ik zie tot mijn verontwaardiging dat de toneelcensuur weer ingesteld wordt en de persvrijheid afgeschaft; ja, die wet zal erdoor komen,⁴ want de volksvertegenwoordigers zijn niet meer dan een weerzinwekkend stel verraders, hun filosofie heet eigenbelang, hun voorkeur laaghartigheid, hun eergevoel is niets dan stompzinnige trots, hun ziel slechts een hoop modder, maar eens, op een dag, die niet veraf meer is, zal het volk de derde revolutie ontketenen en berg je dan voor het rollen van koningshoofden en

voor het stromen van bloed. Nu ontnemen ze de literator zijn geweten, zijn kunstenaarsgeweten. Ja, onze eeuw is rijk aan bloedige ontknopingen. Vaarwel, tot ziens, en laten wij ons altijd met de kunst bezighouden, de kunst die, groter dan volkeren, kronen en koningen, daar altijd hoog in het zwerk, met haar goddelijk diadeem, zweeft in bezieling.

Je toegenegen vriend,

[1. Ook dit manuscript is niet teruggevonden. 2. Een van Flauberts leraren op het lyceum. 3. Twee toneelstukken van Alexandre Dumas (1802-1870), schrijver van onder meer *De Drie Musketers*. 4. Die wet kwam er, een goede drie weken later, inderdaad door.]

Aan Ernest Chevalier

Rouen, zaterdagavond, 24 juni 1837

We hebben vijf dagen vakantie gehad, gedurende welke ik het vak beoefend heb dat ik binnenkort nu al zestien jaar beoefen – ik heb geleefd, dat wil zeggen ik heb me verveeld – Maar laten we toch een uitzondering maken voor de dagen die ik met Alfred^t heb doorgebracht, te weten: 1) de zondag waarop we in Radepont zijn geweest, 2) de dinsdag, waarop ik 's avonds bij hem thuis heb gedronken en gegeten. En de andere dagen, die waren als alle andere. Het water stroomde als altijd door de rivier, mijn hond heeft zoals gebruikelijk zijn prak gegeten, de mensen hebben gerend, gedronken, gegeten en geslapen en de beschaving, die gerimpelde misgeboorte van het menselijk streven, heeft rondgelopen, op haar trottoirs gedrenteld, in de haven heeft ze naar de stoomboten gekeken, naar de hangbrug, de hagelwitte muren en de door de politie beschermde bordelen, en onderweg heeft ze dronken en vrolijk een paar van haar overtuigingen, een flard voorgoed verwelk-

te poëzie op de straathoeken gedeponeerd, tussen oesterschalen en koolstronken, en haar blikken afwendend van de kathedraal en kotsend op die sierlijke omtrekken heeft het al waanzinnige, verkleumde arme kind de natuur vastgegrepen en met haar nagels gekrabd, is ze in lachen uitgebarsten en heeft hard, heel hard met een schelle, doordringende stem geschreeuwd: *Ik schrijd voort*. – Vergeef mij dat ik je beledigd heb – o vergeef me, want je bent een lieve dikke meid die met gebogen hoofd dwars door bloed en lijken waadt, die lacht, wanneer je verplettert, die je grote, smerige tepels aan al je kinderen aanbiedt en wier borsten nog helemaal donker en rood zijn van de kussen, die je hun duur verkoopt. – O, die goede beschaving, die beste brave slet, die de spoorwegen heeft uitgevonden, het vergif, de klisteerpompen, de roomtaartjes, het koningschap en de guillotine. – Je ziet dat ik aardig in de stemming ben voor raaskallen en geestvervoering en waarom, goede god, zou ik mijn pen, wanneer zij over het papier raast, tot staan brengen, haar de plotselinge overgang van de hitte van de hartstocht naar de kilte van de inktkoker laten ondergaan en haar, nu zij zweet van inspanning, een longontsteking bezorgen, die arme pen. – Nu ik niet meer schrijf, historicus ben geworden (zogenaamd), boeken lees, mij als een serieus mens gedraag en bij dat al nog koelbloedig en ernstig genoeg ben gebleven om mijzelf in de spiegel te kunnen zien zonder in de lach te schieten, ben ik maar al te gelukkig, wanneer ik mij onder voorwendsel van een brief kan laten gaan, de tijd voor mijn werk kan verkorten en het maken van mijn aantekeningen, zelfs die over Michelet², kan uitstellen, want zelfs de mooiste vrouw is op de tafel van een snijkamer, met de darmen op haar neus, een gestroopt been en een halve sigaar op haar voet, niet erg mooi meer. O nee, het is iets treurigs, de kritiek en de studie, diep in de wetenschap doordringen om er slechts ijdelheid te vinden, het menselijk hart analyseren om er egoïsme in te vinden en de wereld begrijpen om er alleen ellende in aan te treffen. O, veel meer houd ik van zuivere poë-

zie, hartenkreten, plotselinge opwellingen en verder diepe zuchten, de stemmen van de ziel, de gedachten van het hart. Er zijn dagen, dat ik de hele wetenschap van alle vroegere, hedendaagse en toekomstige klets-kousen, alle dwaze eruditie van uitpluizers, vilders, filosofen, romanschrijvers, drogisten, kruideniers en academici, zou willen ruilen voor twee versregels van Lamartine of van Victor Hugo. Je ziet, dat ik nu fel anti proza, anti de rede, anti de waarheid ben geworden, want wat is het schone anders dan het onmogelijke, de poëzie anders dan barbaarsheid – het menselijk hart, en waar kan je dat hart nog vinden, wanneer het bij de meeste mensen heen en weer slingert tussen twee grootse gedachten, die menigmaal 's mensen leven vullen: fortuin maken en voor jezelf leven, dat wil zeggen je hart laten verschrompelen tussen je winkel en je spijsvertering.

Beste Ernest, schrijf mij even lange brieven.

Geheel de jouwe.

[1. Flauberts jonggestorven jeugdvriend Alfred le Poittevin. Na voltooiing van zijn rechtenstudie liet hij zijn literaire ambities varen en trad hij in het huwelijk, twee dingen die Flaubert als hoogverraad beschouwde. 2. De historicus Michelet, wiens boeken tot de verplichte lectuur van de toenmalige romantische jeugd behoorden.]

Aan Ernest Chevalier

Rouen, donderdag 13 september 1838

Je opmerkingen over V. Hugo zijn even waar als weinig oorspronkelijk. Die antithese tussen lichaam en ziel, die de grote schrijver van *Notre-Dame* in al zijn werken verwoordt, is tegenwoordig een door de moderne kritiek algemeen geaccepteerde mening. Die man is inderdaad aangevallen, omdat hij groot is en jaloezie heeft gewekt. Eerst was men verbaasd en vervolgens bloosde men bij de con-

frontatie met een genie van het formaat van degenen, die men al eeuwen bewondert. – Want de menselijke trots respecteert niet graag nog verse lauweren. – Is V. Hugo niet een even groot man als Racine, Calderón, Lope de Vega en zovele anderen, die men al lange tijd bewondert?

Ik lees nog steeds Rabelais en ik heb er Montaigne¹ bijgenomen. Ik ben zelfs van plan om later over die twee mannen een speciale filosofische en literaire studie te schrijven – volgens mij ligt bij hen het beginpunt van de Franse literatuur en de Franse geest.

Ik heb eigenlijk maar voor twee mannen diepe achting: Rabelais en Byron, de enige twee die geschreven hebben met de bedoeling de menselijke soort te schaden en haar in het gezicht uit te lachen. Wat een geweldige houding is dat, om zo tegenover de wereld te staan!

Nee, het zien van de zee stemt niet vrolijk en inspireert niet tot geestige opmerkingen, hoewel ik er flink gerookt en *pantagruesk* gegeten heb, en wel matrozensoep, ruit-schol, kropsla, worsten, uien, eeltknobbels, bieten, beetwortels, schapen, varkens, schenkelstukken en lendenlap-pen.²

Ik ben er nu toe gekomen de wereld als een schouwspel te zien en erom te lachen. Wat raakt de wereld mij? Ik zal mij er niet erg druk om maken, ik zal mij mee laten drijven op de stroom van het hart en de verbeelding, en als er te hard geschreeuwd wordt, zal ik mij misschien net als Phocion omdraaien om te vragen wat dat kraaiengekrijs te betekenen heeft.

Geheel de jouwe.

[1. Michel Montaigne (1553-1592), schrijver van de beroemde *Essais*. 2. Opsomming in de stijl van Rabelais.]

Aan Ernest Chevalier

Rouen, woensdag 26 december 1838

Ik heb je, geloof ik, verteld dat ik het erg druk had en je stelt me daar vragen over, die niet erg makkelijk te beantwoorden zijn. In ieder geval staat het op het ogenblik, en met name vandaag, vast dat ik mij in hoge mate rot voel. Ik heb al zo'n zeven, acht dagen geen zin meer om ergens aan te werken; je weet dat de mens soms van die vreemde momenten van vermoeidheid kent: het leven weegt dan zo zwaar dat zelfs diegenen, voor wie de last toch het lichtst te dragen moet zijn, eronder bezwijken! Al bijna een week geleden heb ik mijn historische studies terzijde gelegd en wat deed ik in plaats daarvan? Weet ik het? Helemaal niets. Ik kan me nauwelijks tot roken zetten. Mijn hart is vervuld van een grote verveling. Vreemd! Twee weken geleden voelde ik mij nog opperbest.

Die ommekeer houdt misschien verband met het genre, waar ik me een tijdje geleden mee bezighield. Ik weet niet of ik je verteld heb dat ik een mysteriespel¹ aan het schrijven was: en het was iets ongehoords, iets reusachtigs, iets absurds, onbegrijpelijk voor mezelf en voor anderen. En ik moest die vlammende arbeid, waarbij mijn geest tot het uiterste gespannen was, in de steek laten om mij toe te leggen op de *Essais* van de heer Guizot², die in staat zijn de gehele Olympus van verveling te laten omkomen. Je begrijpt hoe bruusk de overgang was en wat een marteling voor een ongelukkig man, die uit de hoogste regionen van de hemel neerdaalde om zich aan abstracte, exacte, bij wijze van spreken mathematische dingen te wijden. Ik weet op het ogenblik niet of ik door moet gaan met een onderneming, die mij bij iedere stap voorwaarts slechts moeilijkheden en struikelblokken oplevert. O kunst, kunst, bittere teleurstelling, naamloos fantoom, dat straalt en je te gronde richt. Of doorgaan met me tot ziekwordens toe te verdiepen in feiten of in overpeinzingen omtrent de geschiede-

nis, het mensdom, de bedoelingen van de Voorzienigheid, talloze dingen, waar de mensen niet bij stilstaan...

Laten we op een ander onderwerp overstappen, want als ik jou er even erg mee verveel als mijzelf, is het meer dan genoeg.

Zul je nu nog steeds volhouden, mijn beste Ernest, dat ik je onder mijn superioriteit verpletter? Ik heb de superioriteit van een grote idioot. Je kunt dat trouwens aan mijn brief wel merken, ik voel zelf al mijn zwakke kanten, alles waar het mij in hart en geest aan ontbreekt – in de geest (als de ijdelheid mij geen parten speelt) misschien nog het meest –, op sommige momenten zit ik muurvast, en dat was pas geleden nog, toen ik mijn mysteriespel schreef en steeds oog in oog met het oneindige stond, bijzonder smartelijk voor me. Ik wist niet hoe ik dat, wat mijn geest overrompelde, moest uitdrukken.

En nog minder dan dat alles dragen al mijn daden het stempel van poëzie, gulheid en intelligentie (als je me dat kunt uitleggen, heb je een mooie ontdekking gedaan). Dus 1) poëzie om te urineren; 2) gulheid om te schijten; en 3) intelligentie om bij in slaap te vallen. Nee, nee, nee en duizendmaal nee, integendeel, het is de vriendschap, die je misleidt en waardoor je in mijn daden een verhevenheid ziet, daar waar slechts onuitputtelijke hoogmoed heerst. Want sinds jij en Alfred hier niet meer bij mij zijn,³ analyseer ik mijzelf en de anderen steeds dieper. Ik ontleed voortdurend, dat amuseert me en wanneer ik dan in iets, waarvan de mensen dachten dat het zuiver was, het bederf heb ontdekt, en de verrotting in de mooie plekken, kijk ik op en lach. Welnu, ik ben dan tot de vaste overtuiging gekomen dat ijdelheid de grondslag van alle dingen is en verder dat wat geweten genoemd wordt, slechts innerlijke ijdelheid is. Ja, wanneer je een aalmoes geeft, is er misschien zoiets als een opwelling van sympathie, een vlag van medelijden, afschuw van leed en van wat lelijk is, egoïsme zelfs, maar meer dan dat al doe je het om tegen jezelf te kunnen zeggen: ik doe goed, er zijn maar weinig mensen

zoals ik, ik schat mijzelf hoger dan anderen; om jezelf te kunnen zien als iemand wiens hart superieur is, kortom om jezelf te kunnen respecteren, het soort respect, waaraan je die voorkeur geeft. Als er in het voorgaande iets is dat je niet helemaal begrijpt, zal ik het je nog eens precies uitlegen. Het lijkt me een wrede theorie en ik voel me er zelf ongemakkelijk bij. – Eerst lijkt het een foute theorie, maar hoe aandachtiger ik haar bekijk, hoe juist ik haar vind.

Vergeet niet tegen Alfred te zeggen dat hij me zo snel mogelijk terug moet schrijven en dat ik in elk geval een brief van hem verwacht vóór zijn komst naar Rouen.

Orlowski⁴ is in Parijs.

[1. Het bewaard gebleven *Smarb, oud mysteriespel*, voltoodid op 14 april 1839. 2. Guizots *Opstellen over de Geschiedenis van Frankrijk* (1830). 3. Ernest Chevalier en Alfred le Poitevin studeerden intussen allebei rechten in Parijs. 4. Musicus van Poolse afkomst, vriend van Flaubert.]

Aan Ernest Chevalier

Rouen, zondagochtend, 24 februari 1839

Een goed en vrolijk leven leid jij! Van de ene op de andere dag leven zonder je over morgen zorgen te maken, zonder bekommernissen over de toekomst, zonder twijfels, zonder angsten, zonder hoop, zonder dromen, een leven vol dartele liefdes en glaasjes kirschwasser. Een schaamteloo, dolzinnig, artistiek leven, dat zich roert, dat danst en springt, een leven dat in rook opgaat en zich bedrinkt. Bals masqués, restaurants, champagne, kleine glaasjes, meisjes van plezier, grote tabakswolken, daarin loop jij rond, wroet jij, slijt jij je dagen en des te beter verdorie. Je wordt voortgedreven door de wind, je laat je leiden door een gril, er komt een vrouw voorbij en je volgt haar, je hoort muziek en je begint te springen, te huppen en te schreeuwen en je-

zelf op te geilen. En dan een orgie! Een krijssende, loeiende, brullende, waanzinnige orgie! (Hier een gedicht op de waanzinnige orgie, ik ga verder.) Drie jaar zul jij zo leven en het zullen, twijfel daar niet aan, je mooiste jaren zijn, waarnaar je terugverlangt zelfs wanneer je sober en sluw bent geworden, op een keurige etage woont, belasting betaalt en ten slotte in de deugdzaamheid van een wettige vrouw en in geheelonthoudersverenigingen bent gaan geloven. Maar wat ga je later doen? Hoe ziet de toekomst eruit? Vraag je je dat weleens af? Nee, wat kan het je schelen. En daar heb je groot gelijk in. De toekomst is van alle dingen in het heden het ergste. Die vraag 'wat ga je worden', die je voor de voeten geworpen krijgt, is als een gapende afgrond, die naarmate je vordert steeds dichterbij komt. Afgezien van de metafysische toekomst (die ik aan mijn reet lap, omdat ik niet kan geloven dat ons lichaam van modder en stront, waarvan de instincten lager zijn dan die van een zwijn of een platluis, iets zuivers en onstoffelijks bevat terwijl alles eromheen zo onzuiver en verachtelijk is), afgezien van die toekomst is er de toekomst in dit leven. Denk niet dat ik aarzel over de keuze van een beroep. Ik ben vastbesloten er geen één te kiezen. Want mijn minachting voor het mensdom is te groot om het goed of kwaad te willen doen. Ik ga in ieder geval rechten studeren, mijn advocatenexamen afleggen en zelfs doctor worden om een jaar langer te kunnen lanterfantten. Hoogstwaarschijnlijk zal ik nooit pleiten, tenzij er een of andere beroemde misdadiger verdedigd moet worden of wanneer het om een gruwelzaak gaat. En schrijven? Ik durf er wat onder te verdedden dat ik nooit iets zal publiceren of laten opvoeren. Het is niet dat ik een fiasco vrees, maar de rompslomp met de boekhandel en het theater zouden me alle lust doen vergaan. Maar mocht ik toch een actieve rol in de wereld willen spelen, dan zal het zijn als denker en demoralisator. Ik zal slechts de waarheid zeggen, maar die zal gruwelijk, wreed en naakt zijn. Maar wat weet ik ervan, mijn god? Want ik behoor tot diegenen, die de vol-

gende dag altijd een kater hebben, die altijd de toekomst voor ogen hebben en die verbitterd als een pestlijder zitten te dromen, of liever maar wat zitten te staren, zonder te weten wat ze willen, zichzelf en anderen tot last. Ik ben naar het bordeel geweest om me er te amuseren en ik heb me er verveeld. Magnier¹ zit me tot hier, de geschiedenis hangt me de keel uit. De tabak?!! Ik heb er een rauwe keel aan overgehouden. De kleine glaasjes? Ze komen me de strot uit, het enige wat mij nog rest, dat zijn de maaltijden waarbij ik mij zo volvreet dat ik er bijna in blijf. Ik ben dan ook aanzienlijk dikker geworden, maar mijn geest is krankzinnig vermagerd. Vroeger dacht ik na, mediteerde ik, schreef ik, wierp ik zo goed en zo kwaad als het ging de vervoering, die ik in mijn hart voelde, op het papier. Maar nu denk ik niet meer, ik mediteer niet meer en ik schrijf nog minder. De poëzie heeft zich misschien uit verveling teruggetrokken en mij verlaten. Arme engel, je komt dus niet meer terug! En toch voel ik, maar op een verwarde manier, dat er zich iets in mij roert, ik zit op het ogenblik in een overgangperiode en ik ben benieuwd wat eruit zal voortkomen, hoe ik eruit zal komen, *ik ben in de rui* (geestelijk gesproken). Zal ik kaal blijven of erg mooi worden? Ik ben er niet gerust op. We zullen zien. Mijn gedachten zijn verward, mijn verbeeldingskracht schiet tekort, alles wat ik produceer, is droog, moeizaam, geforceerd, met pijn eruit geperst. Ik ben ruim twee maanden geleden aan een mysteriespel begonnen, wat ik ervan af heb is absurd, zonder kop of staart. Ik hou er misschien mee op! Dat is dan jammer, maar ik zal tenminste even de sublieme horizon hebben gezien; maar er zijn wolken gekomen en ze hebben mij teruggeworpen in het duister van de platvloersheid. Mijn bestaan, dat ik mij zo mooi, zo poëtisch, zo weids en zo vol liefde had voorgesteld, zal zijn als dat van de rest, eentonig, verstandig en stompzinnig. *Ik ga rechten doen, ik zal afstuderen* en tot slot een waardig leven leiden in een provinciestedje als Dieppe of Yvetot, met een baantje als substituut van de procureur des konings. Arme idioot die

ooit van roem, liefde, lauweren, reizen, het oosten en wat niet al droomde... Het mooiste op de wereld had ik mijzelf al bescheidenlijk geschonken. Maar net als bij iedereen zal tijdens je leven verveling je deel zijn, na je dood een graf en verrotting tot in eeuwigheid.

[1. Een van Flauberts leraren.]

Aan Ernest Chevalier

Rouen, 14 november 1840

Het lijkt me een goed idee je te schrijven, vaders Ernest, maar ik weet godverdomme! niet eens waar je zit? Is het in de rue des Mathurins-Saint-Jacques 26 of in de rue Racine of in een of ander bordeel waarvan ik het adres niet weet? Probeer dat eens helder en duidelijk te vertellen. Ga heen en zoek een schurk genaamd Hamard¹, die in de rue Hyacinthe-Saint-Michel (25?) verblijft en zeg hem dat hij mij moet schrijven en dat hij mij eveneens zijn adres geeft en wel met de grootst mogelijke nauwkeurigheid. Ik raak mijn geheugen een beetje kwijt aangezien ik de gewoonte heb me bij iedere maaltijd vol te vreten (welk een genoegen voor mensen van mijn soort, uh, uh, wat jij!). Mijn geest is dor en vermoeid. Ik heb er de pest in nu ik terug ben in een kloteland² waar je even weinig zon aan de hemel ziet als diamanten aan het achterreind van een varken. De stront in met Normandië en het mooie Frankrijk. O, wat zou ik graag in Spanje, in Italië of zelfs maar in de Provence willen wonen! Ooit zal ik 's in Constantinopel een slaaf moeten gaan aanschaffen, en een Georgische slavin op de koop toe, want een man die geen slaven bezit vind ik idioot, is er iets stompzinners dan gelijkheid, vooral voor mensen die erdoor in hun mogelijkheden belemmerd worden en ik word er waanzinnig door belemmerd. Ik haat Europa, Frankrijk, mijn land, mijn kostelijke vaderland dat

ik graag naar de hel zou sturen nu ik even een kijkje in de wijde wereld heb genomen. Ik geloof dat de wind mij naar dit modderig land heeft geblazen en dat ik ergens anders ben geboren, want ik heb altijd vage herinneringen gehad aan een drang naar zoet geurende kusten en blauwe zeeën. Ik was in de wieg gelegd om keizer van Cochinchina te worden, om pijpen van 36 el lang te roken, 6000 vrouwen en 1400 lustknapen te bezitten, en kromzwaarden om de koppen van mensen wier gezicht mij niet aanstaat af te hakken, Numidische merries en marmeren vijvers, en ik bezit niets behalve enorme, onstilbare verlangens, een gruwelijke verveling en aanhoudende gaapaanvallen! En verder een gebroken neuswarmertje en te droge tabak.

Vaarwel, verdomme, en blijf gezond. Als het cynisme van mijn brief je choqueert, dan is dat jammer, het zou je domheid bewijzen, en ik wil graag geloven van niet. Geef me zo gauw mogelijk je adres en draag burger Hamard op me het zijne te sturen.

Addio caro.

[1. Émile Hamard, Flauberts toekomstige zwager. Uit vroegere uitgaven van de correspondentie, die min of meer onder toezicht van Hamards dochter Caroline werden samengesteld, zijn alle toespelingen op diens latere krankzinnigheid zorgvuldig geschrapt. 2. Flaubert was net terug van zijn reis naar Corsica en de Pyreneeën (zie nawoord).]

Aan Ernest Chevalier

Rouen, 24 februari 1842

Je bent hard bezig naar het schijnt, beste kerel. 'De wetenschap is eene schoone saeck en desulcken die haar minaghten toonen vrij wel hunne domheyt', maar je een ongeluk werken zoals jij doet, dat keur ik af, of liever gezegd, dat keur ik niet af, want ik weet niet precies wat mijn mening

is, noch of ik er een heb. Ja, je doet er geen goed aan, nee, je doet er goed aan. Ja, nee, ja, nee, ja, nee, ja; de rest naar keuze. Wat mezelf betreft, ik ben al zes weken niet meer in staat op enig terrein iets te presteren.

En toch ben ik in het Burgerlijk Wetboek begonnen, waarvan ik de inleidende titel heb gelezen, die ik niet begreep, en in de *Instituten*, waarvan ik de eerste drie artikelen heb gelezen, die ik me niet meer herinner; waanzin! Over een paar dagen zal ik misschien weer de geest krijgen en zet ik mij klokslag drie uur in de ochtend aan de arbeid. In afwachting daarvan rook ik mijn pijp en hoop ik op de lente. – Ik kom in april twee weken naar Parijs; ik hoop dat we elkaar daar zullen zien en dat we er een *fikse slomppartij* kunnen organiseren. Probeer tegen die tijd in potente vorm te zijn.

Ik ben afgelopen zaterdag naar een bal masqué geweest, als heer verkleed, met laklaarzen enzovoort. Ik heb maar liefst met twee wijven en met Orłowski gesoupeerd. Dat zijn mijn vrouwen (Orłowski niet meegerekend). Ik heb ze opgepikt, meegenomen en onthaald. Het zijn twee vriendinnen, maintenees van de Rouaanse aristocratie, ik zal een van de twee blijven opzoeken vanwege haar geestigheid en als object voor mijn studie van de menselijke ziel. – Wij moeten de gewoonte aannemen in de mensen om ons heen slechts boeken te zien; een verstandig man bestudeert ze, vergelijkt ze en maakt van al die dingen een synthese ten eigen bate. Voor de ware kunstenaar is de wereld slechts een klavecimbel. Aan hem er klanken aan te ontlokken, die verrukken of de rillingen over je rug doen lopen. – Goed en slecht gezelschap moet bestudeerd worden. De waarheid is overal. Laten we alles begrijpen en niets afkeuren, dat is de manier om veel te weten te komen en kalm te zijn, en dat is al heel wat, kalm zijn, dat is bijna gelukkig zijn.